

Przedstawione w niniejszej publikacji treści zmierzają do uchwycenia na drodze badań wpływu czynników społeczno-ekonomicznych na system wartości studentów pedagogiki. Zatem osób które, po ukończeniu kształcenia, potencjalnie podejmą pracę z dziećmi, młodzieżą czy osobami znajdującymi się w trudnej sytuacji życiowej, zatem potrzebującymi, dojrzałych wzorców postępowania. Ustalono, iż zmiany jakie nastąpiły w gospodarce, polityce i społeczeństwie po wejściu Polski do Unii Europejskiej, przystąpieniu do strefy Schengen czy w związku z kryzysem gospodarki światowej, nie doprowadziły do budzących obaw zmian systemu wartości badanych osób. Wysoko w hierarchii sytuują oni wartości prospołeczne oraz moralne. W związku z czym można stwierdzić, że są to osoby o wysokich kwalifikacjach moralnych, dających podstawę do podejmowania pracy w zawodzie pedagoga.
Дата надходження статті: «3» вересня 2012 р.

УДК 372.881.116.12:316.61 (045)

Г.Р.КОРИЦЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
(м.Запоріжжя)

Соціокультурна компетенція школярів: до проблеми використання засобів її реалізації на уроках української мови

У статті обґрунтовується зростання ролі соціокультурної компетенції учнів на сучасному етапі розвитку освіти. Розглядаються засоби її реалізації на уроках української мови.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, соціокультурна модель освіти, соціокультурна змістова лінія, соціокультурний принцип, полікультурне суспільство.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасних умовах проблема формування соціокультурної компетенції учнів є актуальною й нерозривно пов'язується з навчально-виховним процесом. Українська школа повинна забезпечити створення таких умов для особистісного зростання й творчого вираження кожного учня, які б формували покоління, здатне оберігати й примножувати цінності національної й іншомовної культури. Предметом уваги держави повинен стати розвиток цілісної особистості, яка б могла вільно орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності.

Модернізація української системи освіти неможлива без опори на етнопедагогічний фундамент. Саме етнопедагогіка є педагогікою національного розвитку, відродження та етнічного виховання. Вона формує високоосвічену, духовно багату й морально стійку особистість із почуттям власної гідності, громадянина демократичної європейської держави. Виходячи з певних традицій, інтересів, кожна країна будує свою освітню систему. Щоб не втратити національне «Я», не звиродніти духовно, українська освіта має подбати про виховання майбутнього державотворця. Вважаємо, що саме національна освіта й виховання є чинниками етнокультурного збереження української спільноти. На думку К.Ушинського, «Виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу... У кожного народу своя особлива національна система виховання» [11, с.102].

Осмилення проблем сучасної освіти й виховання в Україні приводить до висновку, що демократизація, гуманізація освітньо-виховного процесу, неможлива без наповнення його українознавчим, краєзнавчим, народознавчим змістом. Як слушно зауважував Ст.Сірополко «Національне спрямування освіти повинно полягати в невіддільності освіти від національного ґрунту, в її органічному поєднанні з національною історією, народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу» [9, с.136]. Соціокультурне спрямування шкільних предметів, урізноманітнення методів та способів навчально-виховної діяльності сприятиме вихованню в підростаючого покоління патріотичних почуттів.

На сьогодні важливістю набуває створення соціокультурної моделі освіти, «яка буде соціально й культурно орієнтованою, пов'язаною із використанням внутрішнього потенціалу людини, її досвіду, здатності до естетичного й ціннісного переживання життя» [1; 2]. Оскільки школі відведено одну з найважливіших місій – реалізації нової освітньої моделі на сучасному етапі – то основними завданнями її є набуття й поширення соціокультурного досвіду, активними носіями якого є як учитель, так і учень. Для ефективної реалізації соціокультурної освітньої моделі в рамках навчально-виховного процесу варто здійснити таку організацію навчання, яка б сприяла

створенню механізму культурного саморозвитку й забезпечила оволодіння особистістю загальнолюдськими цінностями.

Українська мова та література, які є складовими соціокультурної моделі освіти, повинні сприяти «соціокультурному зростанню» учня. Учителю-словеснику випадає найвідповідальніша місія допомогти учнівській молоді прилучитися до культурної скарбниці українського народу. Зауважимо, що на сучасному етапі процес освоєння культурної спадщини має свої особливості. Тенденція переосмислення ролі й значення культурної спадщини полягає в прагненні не лише зберегти її в первісному вигляді, а й активно ввести у формат теперішнього життя. Відкриття нового в старому спонукає не механічно використовувати надбання минулих поколінь, а вивчати його й активно вводити в сучасну соціокультурну ситуацію, розуміти спадкоємність художніх цінностей. На наш погляд, слухними з цього приводу слова В.Шевчука: «Коли хочемо збудувати у світі власний дім, ми повинні знати, як його будували до нас предки наші. Коли хочемо бути розумними, ми повинні знати, як думали до нас. Коли хочемо зрозуміти світ і себе у ньому, ми повинні знати, як його розуміли до нас. Це речі аксіомні, але їх треба повторювати, бо самостійно бур'ян росте, а не культурна рослина, і сама по собі поширюється глупість, а не розум. Розум нам треба культивувати, доєднувати до розуму предків, а недомисля їх не бачити й пробачати. Це й буде заporукою нашого просування в часі» [3, с.15].

На початку 90-х років ХХ століття в педагогіці відбулася «народознавча революція». У школах учителі завзято почали впроваджувати спецкурси, уроки народознавства, що дало потужний поштовх повернутися «обличчям» до минулого. Педагоги склали програми, добирали дидактичний матеріал на народознавчій основі, створювали світлиці, проводили народні свята... Хоча через часткове формування культуротворчих знань, умінь, але, все ж таки, почалося зародження в освітньому змісті системи відомостей про національну культуру як квінтесенції для функціонування мови, мовлення. Втім методична організація роботи щодо впровадження в освітній процес культурологічного аспекту вимагала певної перебудови, насамперед, змісту й структури програм та системи роботи над засвоєнням учнями соціокультурних відомостей.

Аналіз досліджень і публікацій... Аспекти формування соціокультурної компетенції школярів досліджують науковці (В.Загороднова, Г.Корицька, М.Пентиліук, Т.Попова, В.Сафонова, А.Ярмолюк та інші). Розглядаються різні підходи щодо реалізації соціокультурної змістової лінії в навчально-виховному процесі.

Формулювання цілей статті... Мета статті – звернути увагу вчителя-словесника на деякі засоби формування соціокультурної компетенції учнів на уроках української мови, зокрема пропонуються навчально-методичні посібники, створені автором.

Виклад основного матеріалу... У самій методиці викладання української мови соціокультурна змістова лінія виокремилася в одну з провідних лише в Державних стандартах. Однак, у зв'язку з переходом школи на 11-річний термін навчання залишається актуальним питання реалізації соціокультурного принципу навчання української мови, який «передбачає опанування мови як національно-культурного феномену, що відображає духовно-моральний досвід народу, зв'язки української мови з національними традиціями українського народу, усвідомлення учнями краси, виразності й естетичних можливостей рідного слова, а також як засобу соціокультурного діалогу з мовами національних спільнот України та мовами Європи і світу» [10, с.11]. Таким чином, проблема комплексного забезпечення формування соціокультурної компетенції учнів є нагальною. Сучасній школі потрібні такі засоби, форми й методи роботи, які відповідали б розвитку творчої особистості, її духовності, сприяли б утвердженню її світоглядних орієнтацій. Це й спонукає вчителя-словесника до раціонального використання методів і прийомів, до пошуку можливостей підвищення якості уроку, найбільш повного використання його ідейно-морального потенціалу.

Реалізація методики формування соціокультурної компетенції учнів у процесі навчання передбачає використання системи засобів: навчальних програм, методичних комплексів, навчально-методичних посібників. Аналіз програм, підручників, навчально-методичного інструментарію засвідчує необхідність систематичної цілеспрямованої роботи над реалізацією соціокультурної змістової лінії. Адже більшість школярів має поверхові знання з нашого минулого, не зовсім чітко орієнтується в соціумі, та й загалом, як показує практика, для розвитку комунікативного мовлення учнів допомагатимуть такі зразки текстів, завдань, вправ, які мають високий навчально-виховний потенціал.

У забезпеченні розвитку мовно-мовленневих, соціокультурних компетенцій учнів на уроках української мови сприятимуть навчально-методичні посібники, створені в Лабораторії мовно-літературної освіти при кафедрі філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [5; 6], які мають відповідний гриф, й за якими працюють у школах України. В основі їх – невичерпна скарбниця навчально-виховних

засобів етнопедагогіки, яка допоможе вчителю-словеснику формувати високий рівень мовно-мовленнєвої культури учня й успішно реалізовувати соціокультурну змістову лінію. Пропоновані автором праці базуються на найновіших здобутках педагогічної, методичної, психологічної наук, забезпечують додержання принципів особистісно зорієнтованого навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, а також наступності й перспективності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів.

Навчально-методичні посібники «Збірник диктантів з української мови. 5-11 класи» [5], «Перекази з української мови. 5-9 класи» [6], створено з метою підвищення рівня мовно-мовленнєвої підготовки учнів, надання допомоги вчителю-словеснику в досягненні навчальної, розвивальної та виховної мети на уроках української мови, а також передбачають навчально-методичне забезпечення реалізації мовної, мовленнєвої, соціокультурної змістових ліній на уроках української мови. У них ураховано державний статус української мови, її суспільні функції, взято до уваги специфіку навчального предмета. Усі тексти, що ввійшли до збірників, і за обсягом, і за граматично-орфографічною насиченістю цілком відповідають сучасним нормам чинних навчальних програм з української мови, вимогам до комунікативної, мовної, соціокультурної компетенцій учнів, що визначені Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Враховано й те, що сьогодні учитель – це, насамперед, учитель-творець. Поліфункціональність пропонованих текстів диктантів, переказів розкриває перед ним можливості творчого вибору їх як контрольних (з метою перевірки рівня грамотності), так і навчальних, тренувальних, що сприятиме вдосконаленню правописно-пунктуаційних умінь і навичок, запобіганню мовленнєвих помилок учнів.

У посібнику «Збірник диктантів з української мови. 5-11 класи» [5] представлено диктанти навчально-операційного, виконавсько-тренувального, контрольньо-оцінювального призначення. Диктант розглядається як один із важливих прийомів організації роботи учнів з текстами, що сприймаються з голосу, і як вид вправ, що різноманітні за формою та застосовуються під час вивчення всіх тем шкільного курсу української мови. Автор пропонує різні види диктантів (і як певну форму навчальної роботи, і як її продукт), кожен з яких має свої характерні особливості. Зауважимо, що ознаками для поділу диктантів на типи можуть бути: 1) мета роботи, яку виконують; 2) особливості тексту, який диктуємо; 3) характер відтворення учнями продиктованого тексту (без змін чи із заданими змінами); 4) спосіб (методика) проведення диктанту.

Залежно від мети роботи, яку виконуємо, передбачено диктанти навчальні й контрольні. Від того, як учні записуватимуть продиктований їм текст – без змін чи зі змінами – дібрано диктанти чотирьох груп: текстуальні, вибіркові, вільні й творчі. Кожний з них, відповідно до мети проведення є навчальним або контрольним, а навчальний, залежно від способу опрацювання тексту (методики проведення) – попереджувальним або пояснювальним. Попереджувальні диктанти можуть бути слуховими або зоро-слуховими, а пояснювальні – слуховими або слухозоровими.

Ядром активізації пізнавальної діяльності учнів, засобом формування їх мовленнєвої культури виступає текст. Він є універсальним засобом акумуляції людського досвіду, втілює культуру в собі, в ньому закладена інформація, що відображає соціокультурну специфіку мовної спільноти, тому є основою одиницею сучасної культурологічної освіти. Навчально-методичний посібник «Перекази з української мови. 5-9 класи» [6] допоможе вчителю з роботою над текстом на уроках розвитку зв'язного мовлення. Комплекс завдань, визначений автором посібника, має забезпечити встановлення взаємозв'язків виучуваного мовного поняття з попереднім. При доборі текстів певної тематики враховувалися вікові особливості дитини. Відповідно до програми в збірнику даються різні види переказів: докладні, стислі, вибіркові, творчі, перекази-переклади; вказуються форми їх відтворення (усні та письмові); використовуються типи мовлення (розповідь, опис, роздум).

Запропонований автором методичний інструментарій допоможе вчителю-словеснику, та й учневі, в підготовці до написання диктанту, переказу, сприятиме піднесенню мовно-мовленнєвої компетенції школярів.

Соціокультурна проблематика включених до посібника текстів забезпечить засвоєння дітьми духовних та культурних цінностей і моральних норм, сприятиме їхньому естетичному розвитку. Дібраний текстовий матеріал є різноаспектним за змістом, різноманітним за стилями й жанрами, розвивальним, цікавим для сучасних дітей. Підібрані уривки – це зразки високохудожнього слова українських прозаїків; українознавчих та краєзнавчих праць В.Скуратівського, Д.Яворницького, повчальних історій В.Сухомлинського; усної народної творчості тощо.

Безперечно, в чинних підручниках, навчально-методичних посібниках наявні вправи, завдання, які певною мірою сприяють формуванню соціокультурної компетенції учнів. Однак їх кількість недостатня, відсутня система, яка б гармонійно поєднувалася зі шкільним курсом мови.

Тому створення вищезначених навчально-методичних посібників допоможе вчителю забезпечити ефективність процесу реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови.

Висновки... Отже, на підвищення ефективності набуття учнями соціокультурних знань впливає використання вдало дібраних форм, методів, засобів навчання. Успішне їх поєднання сприяє розвитку мовно-мовленневих умінь і навичок, збагачує інтелектуальну сферу учня, формує його моральні переконання. Учитель повинен проявляти послідовність у формуванні мовної, мовленневої, соціокультурної компетенції учнів. Тільки система в роботі педагога, невичерпні навчально-виховні можливості використання засобів етнопедагогіки здатні забезпечити високий рівень мовно-мовленневої культури особистості.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андрущенко В. Науково-педагогічні пошуки молодих / Віктор Андрущенко // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 5–7.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Роберт Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 141 с.
3. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / [пер. з рос. Ю. Г. Буряка ; передм. В. О. Шевчука / Георгій Булашев. – К. : Фірма «Довіра», 1993. – 414 с.
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua>.
5. Корицька Г. Р. Збірник диктантів з української мови. 5-11 класи / Галина Корицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 208 с.
6. Корицька Г. Р. Збірник переказів з української мови. 5-9 клас / Галина Корицька. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 194 с.
7. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / Володимир Мосіяшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 174 с.
8. Сірополко Ст. Історія освіти на Україні / Степан Сірополко. – Львів, 1937. – 194 с.
9. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – Українська філологія. Профільний рівень / укладачі : Л. І. Мацько, О. М. Семеног. – К. : Грамота, 2011.
10. Ушинський К. Про народність у громадському розвитку // Вибр. твори: У 2 т. / Костянтин Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С. 43–120.
11. Ярмолюк А. Реалізація соціокультурної змістової лінії в контексті міжпредметної інтеграції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.didactis.ucoz.ua>.

Анотація

Г.Р.Корицькая

Социокультурная компетенция учащихся: к проблеме использования средств ее реализации на уроках украинского языка

В статье обосновывается возростание роли социокультурной компетенции учащихся на современном этапе развития образования. Рассматриваются средства ее реализации на уроках украинского языка.

Ключевые слова: *социокультурная компетенция, социокультурная модель образования, социокультурная содержательная линия, социокультурный принцип, поликультурное общество.*

Summary

H.R.Koryts'ka

Sociocultural Competence of Schoolchildren: to the Problem of Use of Means of its Realization at the Lessons of Ukrainian

The growing of the role of sociocultural competence of students at the modern development stage of education has been grounded in the article. The means of its implementation at the Ukrainian language lessons has been considered.

Key words: *sociocultural competence, sociocultural model of education, sociocultural content line, sociocultural principle, sociocultural society.*

Дата надходження статті: «1» жовтня 2012 р.